

Yhteisen rangaistuksen mittaamisen ennakoitavuus

HAKUSANAT: rikosoikeus, yhtenäisrangaistus, laillisuusperiaate, oikeusvarmuus

1. Johdanto

Rangaistuksen määräämisessä tulee rikoslain (39/1889) 6 luvun 3 §:n 1 momentin mukaan huomioida muun ohella rangaistuskäytännön yhtenäisyys. Suomessa noudatettuun rikosoikeudelliseen laillisuusperiaatteeseen puolestaan sisältyy vaatimus rikoslainkäytön ennakoitavuudesta, joka koskee myös rangaistuksen määräämistä: teon rangaistavuuden lisäksi myös teosta koituvan rangaistuksen ankaruuden tulisi olla tekijän kohtuudella ennakoitavissa. Oikeuskirjallisuudessa ei ole aiemmin juuri kiinnitetty huomiota rangaistuskäytännön yhtenäisyyden ja rangaistuksen määräämisen ennakoitavuuden käsitteelliseen yhteyteen. Yhtenäinen rangaistuskäytäntö lienee jossakin määrin ennakoitavaa, mutta ei ole itsestään selvää, että rikosoikeudellisesta laillisuusperiaatteesta johtuva ennakoitavuusvaatimus tulee täytetyksi pelkästään rangaistuskäytännön yhtenäisyydestä huolehtimalla. Ennakoitavuuden kannalta ongelmallisin alue voi olla yhteisen rangaistuksen mittaaminen, jonka yhteydessä tuomioistuimen pitäisi huomioida paitsi rikosten vakavuus myös niiden lukumäärä ja keskinäinen yhteys. Näistä syistä tässä artikkelissa on analysoitu rikoslainkäytön ennakoitavuuden käsitettä erityisesti yhteisen rangaistuksen mittaamista silmällä pitäen. Artikkelin tutkimuskysymykset ovat seuraavat:

1. Millaista ennakoitavuutta yhteisen rangaistuksen mittaamiselta voidaan Suomen oikeudessa vaatia?
2. Miten yhteisen rangaistuksen mittaamista koskeva korkeimman oikeuden oikeuskäytäntö turvaa rangaistuskäytännön yhtenäisyyttä ja lainkäytön ennakoitavuutta?

Osa korkeimman oikeuden 2010- ja 2020-luvulla antamista monista mittausmisprejudikaateista on koskenut erityisesti yhteistä rangaistusta. Se onkin ollut

* Ville A. Saarinen, OTM, FM, VT, väitöskirjatutkija, Helsingin yliopisto.

rangaistuskäytännön yhtenäisyyden ylläpitämiseksi tarpeellista, sillä yhteisen rangaistuksen mittaamista koskeva rikoslain 7 luvun 5 §:n säännös jättää tuomioistuimille paljon harkinnanvaraa. Yhteisen rangaistuksen mittaamisesta annettavat ennakkoratkaisut voivat olla alempia tuomioistuinta ja muuta oikeusyleisöä ajatellen erityisen hyödyllisiä sen takia, että niissä tehty linjaukset yhteisen rangaistuksen mittaamisen järjestyksestä, painotuksista, perustelemisesta ja muista kysymyksistä ovat tavallisesti yleistettävissä muihinkin rikostyyppisiin kuin niihin, joita prejudikaatti koskee. Myös rikostyyppikohtaiset näkökohdat ovat toki olennaisia yhteisen rangaistuksen mittaamisessa, ja nekin tulevat näissä prejudikaateissa huomioon otetuiksi siinä yhteisen rangaistuksen mittaamisen vaiheessa, jossa arvioidaan rikosyhdistelmään kuuluvien yksittäisten rikosten vakavuutta.

Tutkimuskysymyksiini vastaamiseksi olen edellä mainituista syistä pitänyt tarpeellisenä tehdä Finlexissä haun korkeimman oikeuden ennakkoratkaisusta hakutermeillä ”yhteisen rangaistuksen mittaaminen” (11 hakutulosta) ja ”yhteisen vankeusrangaistuksen mittaaminen” (kolme hakutulosta, joista kaksi ei sisältänyt ensin mainittua hakutermiä). Aineiston täydentämiseksi olen tehnyt haut myös hakutermeillä ”yhteisen rangaistuksen määrääminen” ja ”yhteisen vankeusrangaistuksen määrääminen”. Näitä avainsanoja käytetään lähinnä rikoslain 7 luvun 5 §:n soveltamiseen liittymättömiä erityiskysymyksiä koskevissa ennakkoratkaisuissa, mutta hauilla löytyi kuitenkin vielä kolme ennakkoratkaisua, joissa on muun ohella perusteltu rikoslain 7 luvun 5 §:n soveltamista. Kaikkiaan sain siis aineistoksi 17 ennakkoratkaisua, joissa oli ainakin yhtenä asiana kysymys rikoslain 7 luvun 5 §:ssä olevan yhteisen rangaistuksen mittamista koskevan säännöksen soveltamisesta, kun vielä otin edellä mainittujen hakujen ulkopuolelta aineistoon ratkaisun KKO 2018:60. Ratkaisut ovat vuosilta 2014–2022 lukuun ottamatta kahta vanhempaa ratkaisua (KKO 2008:70 ja KKO 2011:93).

Lisäksi olen vuoden 2023 helmikuussa tilannut Helsingin hovioikeudesta 20 uusinta tuomiota, joissa on ollut kysymys yhteisen rangaistuksen mittaamisesta. Olen tehnyt saman pyynnön Vaasan hovioikeuteen vuoden 2023 maaliskuussa. Minulle toimitettiin Helsingin hovioikeudesta 21 tuomiota, joista kolmesta havaitsin, että ne eivät koskeneet yhteisen rangaistuksen mittaamista. Vaasan hovioikeudesta minulle toimitettiin 19 tuomiota. Hovioikeusaineiston kooksi tuli näin ollen 37 tuomiota. Helsingin hovioikeuden tuomiot ovat ajalta 2.1.–10.2.2023 ja Vaasan hovioikeuden tuomiot ajalta 31.1.2022–13.4.2023. Aineiston muodostamisessa tavoitteena on ollut saada analysoitavaksi tuomioita, jotka on annettu edellä mainittujen korkeimman oikeuden prejudikaattien antamisen jälkeen ja joihin prejudikaateissa annetut perustelumallit ovat voineet ehtiä vaikuttaa.

Tutkimuksen metodi on lainopillinen. Hovioikeustuomioiden perusteluiden analyysi tukee lainopillista metodologiaa. Sen ansiosta on mahdollista tehdä johto-

päätöksiä korkeimman oikeuden perustelumallien vaikuttavuudesta ja siitä, kuinka yhtenäistä ja ennakoitavaa yhteisen rangaistuksen mittaaminen on niissä asioissa, jotka eivät päädy korkeimpaan oikeuteen.

Artikkelin luvussa 2 analysoin lainkäytön ennakoitavuuden ja rangaistuskäytännön yhtenäisyyden käsitteitä muun muassa niiden keskinäisen suhteen ymmärtämiseksi. Luvussa 3 tunnistan ennakkoratkaisuista ilmenevät yhteisen rangaistuksen mittaamisen periaatteet ja systematisoin niitä. Luvussa 4 arvioin näitä periaatteita muiden kotimaisten oikeuslähteiden valossa ja etenkin sen kannalta, ovatko ne alemmissa oikeuksissa sovellettavissa lainkäytön ennakoitavuutta tai rangaistuskäytännön yhtenäisyyttä parantavalla tavalla. Luvussa 5 ilmoitan kokoavat johtopäätökseni.

2. Rangaistuskäytännön yhtenäisyys ja lainkäytön ennakoitavuus

Suomessa on rikoslain 6 luvun 3 §:n 1 momentin mukaan rangaistusta määrättäessä otettava huomioon kaikki lain mukaan rangaistuksen määrään ja lajiin vaikuttavat perusteet sekä rangaistuskäytännön yhtenäisyys. Rangaistuksen määräämisessä on aina huomioitava 6 luvun 4 §:ssä säädetty rangaistuksen mittaamisen yleisperiaate, jonka mukaan rangaistus on mitattava niin, että se on oikeudenmukaisessa suhteessa rikoksen vahingollisuuteen ja vaarallisuuteen, teon vaikuttimiin sekä rikoksesta ilmenevään muuhun tekijän syyllisyyteen. Näitä säännöksiä noudatetaan rikoslain 7 luvun 5 §:n 1 momentin perusteella soveltuvin osin yhteisen rangaistuksen mittaamisessa. Tavoitteena yhtenäisrangaistusjärjestelmään siirtymisessä oli rangaistuksen mittaamisen yleisperiaatteen eli suhteellisuusperiaatteen toteutuminen myös yhteisen rangaistuksen mittaamisessa, minkä lisäksi haluttiin yksinkertaistaa rangaistuksen määräämistä ja parantaa rangaistuskäytännön yhtenäisyyttä.¹

Tämän artikkelin tutkimustehtävän kannalta on tärkeää havaita, että rangaistuskäytännön yhtenäisyys tulee mainittujen rikoslain säännösten nojalla huomioida myös yhteisen rangaistuksen mittaamisessa. Se merkitsee muun muassa sitä, että rikoslain 7 luvun 5 §:n 2 momentissa säädettyjen rikosten lukumäärää ja keskinäistä yhteyttä koskevien perusteiden tulisi vaikuttaa rangaistusseuraamuksiin koherentisti. Jos nämä asiat otettaisiin vaihtelevasti huomioon yhteisen rangaistuksen mittaamisessa, rangaistuskäytäntö voisi muodostua hajanaiseksi siinäkin tapauksessa, että yksittäisten rikosten vakavuutta arvioitaisiin tuomioistuimissa yhdenmukaisesti. Rangaistuskäytännön yhtenäisyydestä kiinnipitämi-

1. Hallituksen esitys eduskunnalle rikosten yhtymistä koskevan lainsäädännön uudistamisesta 40/1990 vp, s. 15.

nen tarkoittaa samalla, että rikoksesta määrättävän rangaistuksen pystyy jollakin tarkkuudella ennustamaan ainakin, jos aiempaa rangaistuskäytäntöä samanlaisista rikosyhdistelmistä on käytettävissä; toisin sanoen rangaistuskäytännön yhtenäisyys parantaa rangaistuksen määräämisen ennakoitavuutta. Senkin lisäksi rangaistuskäytännön yhtenäisyys palvelee rikoksesta tuomittujen ihmisten yhdenvertaisuuden tavoitetta, joskin yhdenvertaisuuden saavuttamiseksi on lisäksi huolehdittava siitä, että erilaisia (eriateisesti moitittavia) tapauksia kohdellaan eri tavoin.² Yhdenvertaisuus onkin rangaistuskäytännön yhtenäisyyden vaatimuksen tärkein tausta-arvo.³

Euroopan ihmisoikeussopimuksen (jäljempänä EIS) 7 artiklan 1 kohdan ensimmäisen virkkeen mukaan ketään ei ole pidettävä syypäänä rikokseen sellaisen teon tai laiminlyönnin perusteella, joka ei ollut tekohetkellä kansallisen lainsäädännön tai kansainvälisen oikeuden mukaan rikos. Kohdan toisen virkkeen mukaan rikoksen tekohetkellä sovellettavissa ollutta rangaistusta ankarampaa rangaistusta ei saa määrätä.⁴ Kysymys on rikosoikeudellisesta laillisuusperiaatteesta johtuvista vaatimuksista, joista on säädetty vastaavanlaisesti Suomen perustuslain (731/1999) 8 §:ssä, jonka ensimmäisen virkkeen mukaan ketään ei saa pitää syyllisenä rikokseen eikä tuomita rangaistukseen sellaisen teon perusteella, jota ei tekohetkellä ole laissa säädetty rangaistavaksi. Pykälän toisen virkkeen mukaan rikoksesta ei saa tuomita ankarampaa rangaistusta kuin tekohetkellä on laissa säädetty. Rikossäännösten taannehtiva soveltaminen ja laissa säädettyä enimmäisrangaistusta ankarammasta rangaistuksesta päättäminen on siis kielletty tuomioistuimilta.⁵ Rikosoikeudelliseen laillisuusperiaatteeseen kuuluva täsmällisyysvaatimus (epätäsmällisyyskielto) sisältää vuoden 2002 rikoslain uudistuksen esitöiden mukaan sen, että ”sekä rangaistuksella uhatun toiminnan kuvaus että teosta seuraava rangaistus on määritelty sellaisella tarkkuudella, että ainakin oikeustieteellisen koulutuksen saaneet henkilöt, ja mieluiten muutkin, voivat ennakoita tietää mikä on rangaistavaa ja kuinka ankarasti”.⁶ *Dan Frände* on *Ari-Matti Nuutilaa* mukaillen hiljattain määritellyt lainkäytön ennakoitavuuden samaan tapaan kuin hallituksen esityksessä on tehty: ”Ennakoitava on sellainen laintulkinta, jonka tekijä on voinut ja hänen on pitänyt teon hetkellä

2. Tapio Lappi-Seppälä, Rangaistuksen määräämisestä I. Teoria ja yleinen osa. Suomalainen Lakimiesyhdistys 1987, s. 183.

3. Hallituksen esitys Eduskunnalle rikosoikeuden yleisiä oppeja koskevan lainsäädännön uudistamiseksi 44/2002 vp, s. 186–187.

4. Euroopan unionin perusoikeuskirjan 49 artiklan 1 kohta sisältää samat vaatimukset ja lisäksi sen vaatimuksen, että jos rikoksenteon jälkeen laissa säädetään lievemmästä rangaistuksesta, on sovellettava kyseistä lievempää rangaistusta.

5. Tom Barkhuysen – Michiel van Emmerik, Procedural rights, s. 282–308 teoksessa Janneke Gerards (ed.), *Fundamental rights. The European and international dimension*. Cambridge University Press 2023, s. 304.

6. HE 44/2002 vp, s. 29.

joko oman lakitietonsa tai saamiensa juristineuvojen perusteella ennakoida ja ottaa lukuun.”⁷

EIS 7 artikla ja Suomen perustuslain 8 § eivät sanamuotojensa perusteella näyttäisi rajoittavan rangaistuksen määräämistä rangaistusasteikon sisältä. Ihmisoikeustuomioistuin (EIT) on kuitenkin ratkaisukäytännössään tulkinnut EIS 7 artiklaa niin, että siitä johtuu myös oikeusjärjestyksiin kohdistuvia ”laadullisia vaatimuksia”, jotka kohdistuvat muun muassa oikeuden saatavuuteen ja ennakoitavuuteen.⁸ Nämä vaatimukset koskevat myös rangaistuksen määräämistä.⁹ EIT on dynaamis-evoluutiiviseen tapaansa kehitellyt ennakoitavuutta (foreseeability, predictability) koskevaa oppia erityisesti syyksilukemista koskevissa ratkaisuisaan.¹⁰ Se on antanut myös rangaistusseuraamuksen ennakoitavuutta koskevan ratkaisun Rohlena v. Tšekin tasavalta, jossa oli kysymys rangaistussäännöksen taannehtivan soveltamisen kiellosta.¹¹

Ratkaisussa Jónsson ja Hall v. Islanti päästiin sangen lähelle kysymystä nimenomaan rangaistuksen mittaamisen ennakoitavuudesta. Valittajat olivat lakimiehiä, joita islantilainen tuomioistuin oli sakottanut erään rikosasian käsittelyn viivyttämisestä ja oikeuden halventamisesta miljoonalla Islannin kruunulla eli noin 6 200 eurolla.¹² Enimmäismäärää sakolle ei ollut Islannin laissa säädetty. Valittajat olivat sitä mieltä, että sanktio oli ollut rikosoikeudellisen laillisuusperiaatteen ja oikeusvarmuuden periaatteen vastainen, koska sakon määrä oli ollut niin paljon suurempi kuin aikaisemmissa tapauksissa.¹³ EIT ei kuitenkaan ottanut kyseiseen väitteeseen kantaa sen takia, että tuollaista sakkoa ei ollut pidettävä EIS 6 tai 7 artiklassa tarkoitettuna rangaistuksena.¹⁴ Olennaista oli, että sakko ei ollut muunnettavissa vankeudeksi.¹⁵ Näin ollen tuossakaan ratkaisussa EIT ei ottanut kantaa kysymykseen siitä, voisiko tekohetkellä voimassa olleen rangaistusasteikon mukainen mutta esimerkiksi vakiintuneesta rangaistuskäytännöstä poikkeava rangaistusseuraamus loukata yllättävyytensä takia vastaajalle kuuluvaa EIS 7 artiklan mukaista ihmisoikeutta. EIT:n vähemmistön mielestä valittajille tuomittu sanktio oli rikosoikeudellinen ja asiassa

7. Dan Frände, Seurauksen ennakoitavuus ja ennakoitava rikosoikeudellinen tulkinta, s. 83–93 teoksessa Kimmo Nuotio – Esko Yli-Hemminki (toim.), Kotimaisen rikosoikeustieteen tila ja tulevaisuus. Suomalainen Lakimiesyhdistys 2023, s. 92.

8. EIT Vasiliauskas v. Liettua 2015.

9. EIT Alimuçaj v. Albania 2012, kohdat 154–162.

10. Ks. esim. EIT Vasiliauskas v. Liettua 2015 ja EIT Žaja v. Kroatia 2016.

11. EIT Rohlena v. Tšekin tasavalta 2015.

12. EIT Jónsson ja Hall v. Islanti 2020, kohta 21.

13. EIT Jónsson ja Hall v. Islanti 2020, kohta 30.

14. EIT Jónsson ja Hall v. Islanti 2020, kohdat 112–113.

15. EIT Jónsson ja Hall v. Islanti 2020, kohdat 94–95.

menetettiin mahdollisuus lausua EIS 7 artiklan soveltamisesta tapauksessa, jossa enimmäisrangaistuksesta ei ole laissa säädetty.¹⁶

Tuomiossa *Del Río Prada v. Espanja* (2013) oli kysymys rangaistusaikana tehdyn työn rangaistusta lieventävästä vaikutuksesta ja tuomiossa *Alimuçaj v. Albania* (2012) rikosten yksiköimistä koskevan säännön tulkinnasta.¹⁷ Kummassakin tuomiossa katsottiin, että EIS 7 artiklan loukkaus oli tapahtunut, koska rangaistuksen määräämistä ohjaavan oikeussäännön tulkinta oli muuttunut ennakoimattomalla tavalla. *Alimuçaj*'n katsottiin syyllistyneen 57 923 petokseen, joista hän sai 20 vuotta vankeutta. Lopputulos ei ollut hänen ennakoitavissaan, koska ankara rangaistus perustui säännökseen, joka sanamuotonsa mukaan koski useampaan kuin yhteen eri rikokseen syyllistyneitä vastaajia, vaikka *Alimuçaj* oli ainoastaan tehnyt saman rikoksen 57 923 kertaa tai oikeammin sanottuna yhden petoksen, jolla oli mainittu määrä asianomistajia. Enimmäisrangaistus yhdestä petoksesta oli Albaniassa vain viisi vuotta vankeutta. Näissäkään asioissa ei siis ollut kysymys rangaistuksen mittaamisesta vaan rangaistuksen määräämistä koskevien täsmällisiksi tarkoitettujen, dikotomisten säännösten tulkinnasta.

EIT on siis pitänyt EIS 7 artiklan näkökulmasta tärkeänä sitä, että teon rangaistavuus on tekohetken lain perusteella järkevästi ennakoitavissa ja että myöskään rangaistusseuraamus ei ole ennakoimaton siinä mielessä, että se olisi ankarampi kuin tekohetkellä voimassa ollut laki sallii. EIT ei ole antanut ratkaisua asiassa, jossa olisi ollut kysymys vakiintunutta rangaistuskäytäntöä ankaramman mutta silti laissa säädetyn rangaistusasteikon mukaisen rangaistuksen tuomitsemisesta. Ei voida lähteä siitä, että tällainen rangaistus olisi ihmisoikeusloukkaus sellaisenaan. Anomaalisen ankarat rangaistukset eivät tosin päädy EIT:n käsiteltäviksi *exhaustion of domestic remedies* -vaatimuksen takia, millä tarkoitan sitä, että kansalliset ylioikeudet juurivat tällaiset rangaistukset oikeusjärjestyksestä – ainakin Suomessa ja muissa maissa, joissa ylioikeuksilla on laaja toimivalta muuttaa rangaistuksen määräämistä. Lähinnä EIT:een voisi päätyä asia, jossa ylin oikeusaste on tehnyt linjaratkaisun rangaistuskäytännön muuttamisesta ankarammaksi niin, että vastaaja väittää yllättyneensä lopputuloksesta.

Yhtä kaikki on selvää, että rangaistuskäytännön yhtenäisyyden huomioon ottaminen, lainkäytön ennakoitavuuden vaatimus ja tuomion perustelemisen vaatimus yhdessä puoltavat vakiintuneen rangaistuskäytännön mukaisten rangaistusten tuomitsemista, paitsi jos rangaistuskäytännöstä poikkeamiseen on jokin oikeudenkäynnissä keskusteluun nostettu ja tuomion perusteluissa esiin tuotava syy.¹⁸ Myös Suomen korkein oikeus on katsonut rikosoikeudellisesta lail-

16. EIT *Jónsson ja Hall v. Islanti* 2020, tuomarien *Sicilianos, Ravarani ja Serghides* eriyvä mielipide, kohta 23.

17. EIT *Del Río Prada v. Espanja* 2013, kohdat 111–117 ja EIT *Alimuçaj v. Albania* 2012, kohdat 154–162.

18. Vakiintuneesta oikeuskäytännöstä poikkeava tuomio voidaan myös joissakin tapauksissa purkaa ilmeisesti väärän lain soveltamisen perusteella oikeudenkäymiskaaren 31 luvun 7 §:n (si-

lisuusperiaatteesta seuraavan, että rangaistusseuraamusten tulee olla rikosten tekijöiden ”kohtuudella ennakoitavissa”, joskaan tätä perustelua ei ole koskaan käytetty rikoslain 7 luvun 5 §:n soveltamisen yhteydessä vaan EIT:n käytännön mukaisesti esimerkiksi rangaistuslajin soveltamisedellytyksiin liittyvien dikotomisten tulkintakysymysten yhteydessä.¹⁹ Ilmaisua ”kohtuudella ennakoitavissa” melko pitkälti vastaa EIT:n näissä yhteyksissä käyttämää ilmaisua ”reasonably foreseeable”.

Riksvastuun ennakoitavuuden kannalta keskeistä on rikoslain sanamuoto tai rikossäännöksen ydintarkoitus niin, että rangaistavuuden alaa varotaan tulkinna keinojin laajentamasta.²⁰ Rangaistuksen määrittämisessä keskeistä on vastaavasti välttää yllätyksiä rangaistusasteikon määrittämisessä niin, että rikoslain tekstin perusteella muodostuvat käsitykset enimmäisrangaistuksista olisivat paikkansa pitäviä. EIS 7 artiklan perusteella ei voida vaatia, että rangaistusasteikkoja tulisi rikostuomioistuimissa soveltaa johdonmukaisesti, yhtenäisesti ja läpinäkyvästi, joskin sellainen tavoite on muilla perusteilla kannatettava. Voidaan myös katsoa yleisesti, että jos rikosyhdistelmään kuuluvia rikoksia tarkastellaan tuomion perusteluissa jossakin määrin erikseen, voi se parantaa yhteisten rangaistusten ennakoitavuutta samalla, kun se parantaa rangaistuskäytännön yhtenäisyyttä: silloin yksittäisten rikosten rangaistustasoista kertyy oikeuskäytäntöä myös niiden esiintyessä yhdessä muiden rikosten kanssa ja yhteisen rangaistuksen mittaamisen käytänteet avautuvat paremmin muun muassa tuomareille, mistä syystä ne toistuvatkin luotettavammin samanlaisina.²¹ Aiheeseen palataan kirjoituksen seuraavassa luvussa.

Riksvastuun ennakoitavuudesta on kuitenkin oikeuskirjallisuudessa katsottu, että jos syyksilukeva lopputulos ei ole ollut tekijän kohtuudella ennakoitavissa, se on yleensä konkreettisemmistakin syistä laillisuusperiaatteen vastainen.²² ”Vaikeasti ennakoitavat” rangaistusseuraamukset voivat vastaavasti olla esimer-

viiliasiaassa) tai 8 §:n (rikosasiassa) mukaisesti. Purkukynnyskään ei tosin voi ylittyä sillä, että vakiintuneesta oikeuskäytännöstä on poikettu jonkin asteikon soveltamisessa kuitenkin pysyen sen harkinnanvaraisella alueella, vaan tässäkin yhteydessä edellytyksenä on, että tuomiossa on poikettu selkeästä korkeimman oikeuden oikeusohjeesta jossakin rajanvedonomaaisessa, kyllä/ei-tyyppisessä oikeuskysymyksessä, ks. KKO 2019:103, kohta 6 ja KKO 2020:77, kohta 19.

19. Ks. ainakin KKO 2021:79, kohta 10.

20. Robert Sandberg, Rikosten yksiköinnin ennakoitavuus vainoamista (RL 25:7 a) koskevassa oikeuskäytännössä. *Helsinki Law Review* 15(1) 2021, s. 74–106, 81 ja Heli Korkka-Knuts – Dan Helenius – Dan Frände, Yleinen rikosoikeus. Edita 2020, s. 90.

21. Kirjallisuudessa on laajasti jaettu näkemys, että rikosyhdistelmien moitittavuutta on yhtenäisrangaistusjärjestelmässäkin jossakin määrin tarpeellista perustella siihen kuuluvista yksittäisistä rikoksista lähtien. Ks. esim. Jussi Tapani – Matti Tolvanen – Heikki Kemppinen, Rikosoikeus. Rangaistuksen määrittäminen ja täytäntöönpano. 4., uudistettu painos. Alma Talent 2022, s. 149 ja Pekka Viljanen, Uusi yhtenäisrangaistusjärjestelmä. Lakimiesliiton Kustannus 1992, s. 93–94, 234–235.

22. Korkka-Knuts – Helenius – Frände 2020, s. 92.

kiksi rangaistusasteikon yläpuolelta mitattuja tai yleisestä rangaistuskäytännöstä poikkeavia, jolloin rangaistusta tulee alentaa näillä perusteilla. Toisin sanoen lain tai rangaistuskäytännön yhtenäisyyden vastaisten tuomioiden torjumiseen ei välttämättä tarvita ennakoitavuuden käsitettä. Näistä syistä ennakoitavuuden käsitteen tulkintaopillinen merkitys rikosoikeudessa on kyseenalainen.²³ Voidaan kyllä vaatia, että käytännössä kysymykseen tulevat rangaistuslajivaihtoehdot olisivat etukäteen tiedettävissä ja että myös rangaistuksen mittaamisen lopputulos olisi karkeasti ennakoitavissa. Tällaiseen riittävään ennakoitavuuteen kuitenkin nähtävästi päästään jo rikossäännöksestä tai rikoslain 7 luvun 2 §:stä ilmenevää asteikkoa säntillisesti noudattamalla.²⁴

Koska rangaistusasteikot Suomessa ovat joskus melko laajoja, voisi rangaistusten suhteellisuuden ja yhdenvertaisuuden nimissä olla perusteltua pyrkiä edellä mainittua ihmisoikeusvelvoitteista johtuvaa vähimmäistasoa parempaan ennakoitavuuteen rangaistuksen määrittämisessä. Siinä korkeimman oikeuden mittaamisprejudikaateista ilmenevät oikeusohjeet ja perustelumallit voivat olla avuksi, kunhan mittaamisprejudikaatit itsessään on hyvin perusteltu ja kunhan niitä noudatetaan alemmissa oikeuksissa. Alaluvussa 3.1. analysoin korkeimman oikeuden mittaamisprejudikaatteja sen kannalta, miten niissä on sovellettu rikoslain 7 luvun 5 §:n 2 momenttia eli päätetty yhteisen rangaistuksen mittaamisesta ja perusteltu sitä.

3. Korkeimman oikeuden ennakkoratkaisuista ilmenevät yhteisen rangaistuksen mittaamisen periaatteet ja nyrkkisäännöt

3.1. Yhteisen rangaistuksen mittaamisen perustelemistapa korkeimmassa oikeudessa

On tunnettua, että korkeimman oikeuden ennakkoratkaisut ovat tärkeitä rangaistuksen mittaamisen oikeuslähteitä erityisesti alkaen korkeimman oikeuden ennakkoratkaisusta KKO 2011:102.²⁵ Kyseisen ratkaisun perusteluissa korkein oikeus linjasi asiasta näin (kohta 19): ”Sen [rikosta koskevassa säännöksessä säädetyn rangaistusasteikon] pohjalta tapahtuvassa mittaamisharkinnassa ovat keskeisessä asemassa kysymyksessä olevaa rikosta koskevat rangaistuksen mit-

23. Näin myös Frände 2023, s. 93.

24. Ks. esim. EIT Gurguchiani v. Espanja 2009, kohdat 32–44 ja Barkhuysen – Michiel 2023, s. 304.

25. Heikki Kempainen, Korkeimman oikeuden ennakkopäätökset rangaistuksen määrittämisen oikeuslähteinä. Defensor Legis 6/2018, s. 869–890 ja Sakari Melander, Rangaistuskäytäntö ja sen muuttaminen rikosoikeudellisena erityiskysymyksenä, s. 342–370 teoksessa Juhlajulkaisu Kimmo Nuotio 1959 – 18/4 – 2019. Forum Iuris 2019, s. 360–363.

taamista ohjaavat Korkeimman oikeuden ennakkoratkaisut. Jos sellaisia ei ole, huomioon voidaan ottaa myös muut samaa rikosta koskevat Korkeimman oikeuden ratkaisut, joissa Korkeimmassa oikeudessa on ollut kysymys myös rangaistuksen mittaamisesta.” Erityisesti tuon ratkaisun antamisen jälkeen korkein oikeus on mittaamisprejudikaateiksi kutsutuissa ennakkoratkaisuissaan pyrkinyt ohjaamaan rangaistuksen mittaamista eri rikostyypeissä, millä on ollut vaikutusta myös alempien oikeusasteiden seuraamusperusteluihin.²⁶

Korkein oikeus ei ole perustellut yhteisen rangaistuksen mittaamista lainkäytön ennakoitavuudella. Korkeimman oikeuden ratkaisujen perusteella voidaan todeta, että ennakoitavuusvaatimuksella ei ole suurta merkitystä rangaistuksen määräämisen lopputulosten kannalta.²⁷ Sen sijaan korkein oikeus on useissa ennakkoratkaisuissaan todennut ennen tapauskohtaisia perustelujaan yhteisen rangaistuksen mittaamisesta seuraavasti (ennakkoratkaisusta KKO 2015:12):

Samalla kerralla tuomittavina olevien rikosten keskinäinen yhteys voi vaikuttaa joissakin tilanteissa yhteistä rangaistusta lieventävästi ja joskus taas sitä koventavasti. Rikoslain 7 luvun säätämiseen johtaneessa hallituksen esityksessä on todettu, että rikosentekijän kokonaissyällisyyttä vähentävänä seikkana voidaan pitää esimerkiksi sitä, jos tekijä on tehnyt vain yhden rikollisen teon, joka kuitenkin täyttää useamman rikoksen tunnusmerkistön. Rikosten keskinäisestä yhteydestä ilmenevä suunnitelmallisuus voi toisaalta vaikuttaa yhteisen rangaistuksen koventamisperusteena (HE 40/1990 vp s. 32). Yhtenäisrangaistusjärjestelmään siirtymisen tavoitteena on kuitenkin ollut, että yhteistä rangaistusta mitattaessa on pyrittävä aikaisempaa enemmän kokonaisrangaistukseen, joka olisi oikeudenmukaisessa ja kohtuullisessa suhteessa tuomittavina olevien rikosten kokonaisuuteen (HE 40/1990 vp s. 31).

Korkein oikeus on yhteisen rangaistuksen mittaamisen perusteluissaan myös säännönmukaisesti ottanut kantaa ankarimmin rangaistavan rikoksen oikeudenmukaiseen rangaistukseen ja tarkastellut muitakin rikosyhdistelmään kuuluvia vakavia rikoksia yksittäin. Tällainen perustelemistapa vastaa oikeuskirjallisuudessa esitettyä käsitystä yhteisen rangaistuksen määräämisestä.²⁸ Korkein oikeus on lähes poikkeuksetta perustellut yhteistä rangaistusta myös ottamalla kantaa rikosten keskinäiseen yhteyteen vaikka sitten toteamalla, että keskinäistä yhteyttä ei ole ollut.²⁹

26. Heikki Kempainen, Korkeimman oikeuden ratkaisujen vaikutus rangaistuksen mittaamisen perustelemiseen alemmissa oikeusasteissa. *Defensor Legis* 6/2017, s. 852–866.

27. Näin myös rikosoikeudelliseen laillisuusperiaatteeseen liittyvän ennakoitavuusvaatimuksen merkityksestä korkeimman oikeuden ratkaisukäytännössä ylipäänsä Tatu Hyttinen, *Rahanpesu ja rikosvastuu*. Alma Talent 2020, s. 196.

28. Jussi Matikkala, Rikosoikeudellinen seuraamusjärjestelmä. *Edita* 2021, s. 299–300 ja Tapani – Tolvanen – Kempainen 2022, s. 149–150.

29. Ks. KKO 2018:44, kohta 21.

Voidaan sanoa, että tällaisessa yhteisen rangaistuksen määräämistavassa on edelleen piirteitä yhtenäisrangaistusjärjestelmää edeltäneestä konkurrenssi-järjestelmästä, joka perustui ideaali- ja reaalkonkurrenssissa olevien rikosten erilaiseen kohteluun.³⁰ Ideaalikonkurrenssissa olevista rikoksista ja ”pitkitetystä rikoksesta” mitattiin yhteinen rangaistus ankarimmin rangaistavan rikoksen asteikolta.³¹ Reaalkonkurrenssissa olevien rikosten rangaistuksia laskettiin yhteen niin, että pohjarangaistukseen lisättiin muista yksikkörangaistuksista enintään kaksi kolmasosaa kustakin.³² Käytännössä kolmasosalisäykset olivat viimeistään 1990-luvulle tultaessa vakiintunut käytäntö.³³ Siis myös nykyään vastaajalle samalla kertaa syyksi luettuja rikoksia tarkastellaan usein yksittäin ja niiden oikeudenmukaisia rangaistuksia lasketaan yhteen samantapaisesti kuin aikaisemmin yksikkörangaistuksia, joskaan yhtäältä tällaiset laskutoimitukset eivät enää ole koskaan pakollisia ja toisaalta niihin voidaan turvautua, vaikka rikokset olisikin tehty yhdellä kertaa. Konkurrenssimuotojen erottelu on korvautunut sillä joustavammalla säännöllä, että rikosten keskinäinen yhteys tulee huomioida yhteisen rangaistuksen mittaamisessa.

Yhteisen rangaistuksen mittaamisen osaratkaisu jakautuu enimmänsään kolmeen osaratkaisun osaratkaisuun, tai siinä voidaan erottaa kolme eri työvaihetta: ankarimmin rangaistavan rikoksen tunnistaminen ja oikeudenmukaisen rangaistuksen määrittäminen siitä, muiden rikosten oikeudenmukaisen rangaistuksen määrittäminen ja näistä muista rikoksista koituvasta rangaistuslisästä päättäminen.³⁴ Seuraavat kolme alalukua koskevat näitä yhteisen rangaistuksen mittaamisen työvaiheita.

3.2. Ankarimmin rangaistavan rikoksen tunnistaminen ja oikeudenmukaisen rangaistuksen määrittäminen siitä

Yhteisen rangaistuksen mittaamista koskevissa korkeimman oikeuden mittaa-misprejudikaateissa mainitaan aina rikos, josta korkeimman oikeuden harkinnan mukaan olisi tuleva ankarin rangaistus. Perusteluissa kerrotaan myös ainakin suurin piirtein rangaistus, joka pelkästään tästä vakavimmasta rikoksesta seu-

30. HE 40/1990 vp, s. 5–8; siitä säilyneistä piirteistä ks. Viljanen 1992, erit. s. 12–13 ja Tapio Lappi-Seppälä, Yhtenäisrangaistuksen määräämisestä. Lakimies 5/1992, s. 648–680, 660–661.

31. Brynolf Honkasalo, Suomen rikosoikeus. Yleiset opit. Kolmas osa. 2. uud. painos. Suomalainen Lakimiesyhdistys 1969, s. 213, 224.

32. Honkasalo 1969, s. 234.

33. HE 40/1990 vp, s. 9, vrt. Nousiainen 1963, s. 31, jossa nyrkkisäännöksi ehdotetaan, että pohjarangaistukseen lisätään muista yksikkörangaistuksista puolet.

34. Ks. ja vrt. Tapani – Tolvanen – Kemppinen 2022, s. 148.

raisi, mitä on pidetty myös oikeuskirjallisuudessa toivottavana.³⁵ Tuo rangaistus otetaan yhteisen rangaistuksen mittaamisen lähtökohdaksi rikoslain 7 luvun 5 §:n 2 momentin mukaisesti.

Ennen yhtenäisrangaistusjärjestelmää kutsuttiin pohjarangaistukseksi rangaistusta, joka vakavimmasta rikoksesta mitattiin.³⁶ Työvaihe on säilynyt nykyään useimmiten hyvin samanlaisena, olkoonkin, että nyt yksittäisestä rikoksesta ei mitata rangaistusta vaan oikeudenmukainen rangaistus vain ”hypoteettisesti” määritetään, jotta yhteisen rangaistuksen mittaamisella olisi järkevä lähtökohhta.³⁷ Poikkeuksen muodostavat tilanteet, joissa yhteistä rangaistusta mitataan niin yhtenäisestä rikoskokonaisuudesta, että sen moitittavuutta pitää arvioida alusta asti kokonaisuutena.³⁸ Tällainen rikoskokonaisuus voi myös tulla yhteisen rangaistuksen mittaamisen lähtökohdaksi, jos siitä erillisiäkin rikoksia on luettu syyksi samassa tuomiossa.³⁹

3.3. Muiden rikosten oikeudenmukaisen rangaistuksen määrittäminen

Jos syyksi luettujen rikosten joukossa on vakavimman rikoksen lisäksi muita rikoksia, jotka eivät ole siihen verrattuna aivan vähäisiä, korkein oikeus ottaa ne perusteluissaan tarkasteluun samalla tavoin kuin vakavimman rikoksen. Toisin sanoen perusteluissa monesti otetaan kantaa myös siihen, mikä rangaistus rikosyhdistelmän toiseksi ja kolmanneksi vakavimmasta rikoksesta olisi ainoana rikoksena mitattu, ja viitataan tässä yhteydessä aiempiin korkeimman oikeuden ratkaisuihin, keskirangaistustilastoihin ja niin edelleen. Tällainen perustelutapa on varsin avoin ja läpinäkyvä, koska rikosyhdistelmään kuuluvien rikosten painoarvot käyvät siitä selville.

Muita rikoksia ei käsitellä korkeimman oikeuden perusteluissa yhtä seikkaperäisesti, jos ne ovat moitittavuudeltaan kaukana rikosyhdistelmän vaka-

35. Viljanen 1992, s. 93; Jussi Tapani – Matti Tolvanen – Heikki Kemppinen, Rikosoikeus. Rangaistuksen määrääminen ja täytäntöönpano. 4., uudistettu painos. Alma Talent 2022, s. 149 ja Lappi-Seppälä 1992, s. 664.

36. Ks. esim. Martti Majanen, Rangaistusten yhdistäminen, s. 160–176 teoksessa Markku Halinen – Pekka Koskinen – Tapio Lappi-Seppälä – Martti Majanen – Harri Palmén – Per Ole Träskman – Terttu Utriainen, Rikosten seuraamukset. Lainopillisen Ylioppilastiedekunnan Kustannustoimikunta 1981, s. 168.

37. Jussi Tapani – Matti Tolvanen, Rangaistuksen määrääminen ja täytäntöönpano. 2., uudistettu painos. Talentum 2011, s. 35. Teoksen uusimmassa painoksessa ei enää puhuta ”hypoteettisesta ajatuskokeesta” mutta pidetään tarpeellisena yleensä mainita tuomion perusteluissa oikeudenmukainen rangaistus yksittäin tarkasteltuna ainakin ankarimmin rangaistavasta rikoksesta, ks. Tapani – Tolvanen – Kemppinen 2022, s. 149–150. Ks. myös Lappi-Seppälä 1992, s. 657.

38. Tällaisissa tapauksissa on usein kysymys kuolemantuottamuksesta, ks. esim. KKO 2019:29, kohdat 23–25.

39. Ks. esim. KKO 2020:95, kohta 25 ja Tapani – Tolvanen – Kemppinen 2022, s. 150.

vimmasta rikoksesta tai jos niiden lukumäärä on suuri.⁴⁰ Ei olekaan mielekästä analysoida pikkutarkasti sellaisten rikosten vakavuutta, joiden vaikutus yhteiseen rangaistukseen tulee joka tapauksessa olemaan vähäinen. Tällöin muita rikoksia saatetaan käsitellä yhdellä kertaa ja luonnehtia niiden vahingollisuutta tai vaarallisuutta sangen yleisellä tasolla. Kuten todettua, myöskään erityisen kiinteässä keskinäisessä yhteydessä olevien rikosten moitittavuutta ei ole mielekästä arvioida yksitellen.⁴¹ Tällaisissa tapauksissa samat tekotoimet, jotka on luettu syyksi sivurikoksina, voivat tulla oleellisilta osin huomioon otetuiksi jo ankarimmin rangaistavan rikoksen oikeudenmukaista rangaistusta määritettäessä, kuten ratkaisussa KKO 2022:13, jonka kohdassa 28 todetaan seuraavasti:

A on murhan lisäksi syyllistynyt alentuneesti syyntakeisena törkeään vapaudenriistoon, törkeään ryöstöön, lievään maksuvälinepetokseen, hautarauhan rikkomiseen ja vahingontekoon. Näistä rikoksista erityisesti törkeä vapaudenriisto ja törkeä ryöstö ovat luonteeltaan vakavia. Kaikki rikokset ovat kuitenkin liittyneet samaan tekokokonaisuuteen, ja ne ovat osin tulleet arvioitavaksi jo murhaa koskevan syytekohtan yhteydessä. Näin ollen rikosten keskinäisen yhteyden kokonaisrangaistusta lisäävä vaikutus on tässä tapauksessa vähäisempi kuin tilanteessa, jossa rikoksilla ei ole mitään keskinäistä yhteyttä.⁴²

Vastaaja A tuomittiin 13 vuodeksi vankeuteen. Rikosten keskinäinen yhteys oli sellainen, että korkein oikeus ei katsonut aiheelliseksi edes tarkastella törkeää ryöstöä ja törkeää vapaudenriistoa erikseen. Edellä oleva perustelujen kohta merkitsee sitä, että murhan moitittavuutta oli asiassa jo arvioitu eräiden törkeän vapaudenriiston ja törkeän ryöstön teonpiirteiden kannalta eivätkä viimeksi mainitut rikokset vakavuudestaan huolimatta siksi korottaneet rangaistusta yhtä paljon kuin eri yhteydessä tehtyinä olisivat korottaneet.

3.4. Muista rikoksista koituvan rangaistuslisän perusteleminen ja laskeminen

Tärkeä työvaihe yhteisen rangaistuksen mittaamisessa onkin päättäminen siitä, minkä verran muut kuin vakavin rikos korottavat yhteistä rangaistusta siitä, joka on otettu lähtökohdaksi.⁴³ Sitä voisi luonnehtia varsinaiseksi yhteisen rangaistuksen mittaamiseksi siinä mielessä, että silloin viimeistään on tarkasteltava vastaajan syyksi luettua rikosyhdistelmää kokonaisuutena, vaikka kutakin rikosta

40. Tällaista perustelemistapaa on pidetty järkevänä myös oikeuskirjallisuudessa, ks. Viljanen 1992, s. 92: ”Rikosten osittainen erillisarvostelu tuntuu luonteelta, jos rikoksia on suhteellisen vähän tai jokin niistä on selkeästi muita vakavampi.”

41. Ks. esim. KKO 2019:29, kohta 16.

42. Vrt. KKO 2020:20, kohta 22, jossa muut rikokset ohitetaan vielä niukemmin perusteluihin.

43. Näin myös Kempinen 2021, s. 271.

olisi siihen asti voitu käsitellä yksitellen ja oikeastaan vain rikoslain 6 luvun 4 §:n perusteella. Rangaistuslajiin rikosten lukumäärä vaikuttaa jo siten, että yhteisen rangaistuksen mittaamisen lopputuloksena saatava yhteisen vankeusrangaistuksen määrä voi rajata pois osan rangaistuslajivaihtoehdoista. Mikä olennaisinta, syyksi luettujen rikosten lukumäärä ja ylipäänsä kaikki syyksi luettujen rikosten kokonaisuudesta ilmenevät seikat vaikuttavat myös rangaistuslajin valintaan rikoslain 6 luvun 3 §:n 1 momentin nojalla.

Jos kunkin rikoksen oikeudenmukainen rangaistus on jo määritetty yksittäin eikä rikoksilla ole keskinäistä yhteyttä, tämä vaihe voi olla suhteellisen mekaaninen, koska kolmasosasääntöä sovelletaan niin vakiintuneesti.⁴⁴ Siitä en halua tuomioistuimia kritisoida, sillä sellainen nyrkkisääntö on omiaan parantamaan rangaistuskäytännön yhtenäisyyttä usean rikoksen asioissa ylipäänsä. Jos rikosten lukumäärä on suuri, voidaan soveltaa myös pienenevän määräosan periaatetta: toiseksi vakavimman rikoksen oikeudenmukaisesta rangaistuksesta lisätään yhteiseen rangaistukseen kolmasosa, kolmanneksi vakavimman rikoksen oikeudenmukaisesta rangaistuksesta neljäsosa ja niin edelleen.⁴⁵ Varsinkin jos vain vakavin rikos on otettu yksittäin tarkasteltavaksi, kysymys ei ole pelkästään laskelmasta vaan muiden rikosten moitittavuuteen olisi jollakin tapaa otettava kantaa tässä vaiheessa. Jos osa muista rikoksista on tehty yhdellä teolla tai muodostanut rikossarjan niin, että sitä on arvioitu kokonaisuutena, on se huomioitava tästä kokonaisuudesta johtuvaa rangaistuslisää laskettaessa.⁴⁶ Kolmasosasäännön soveltaminen osaan rikoksista useaan kertaan tietenkin johtaisi liian lievään lopputulokseen.

Muista kuin vakavimmasta rikoksesta yhteiseen rangaistukseen tulevat rangaistuslisät mainitaan joskus korkeimman oikeuden perusteluissa. Korkein oikeus ottaa sitä ennen perusteluissaan säännönmukaisesti kantaa rikosten keskinäiseen yhteyteen ja päätty rikoslain 7 luvun 5 §:n ”normaalien soveltamiskäytännön” mukaiseen, sitä lievempään tai sitä ankarampaan rangaistusvaikutukseen. Tällaiset lausumat käytännössä merkitsevät kolmasosasäännön noudattamista tai siitä poikkeamista jompaankumpaan suuntaan. Varsin usein mainitaan muista kuin vakavimmasta rikoksesta kaiken kaikkiaan tuleva rangaistuslisä. Toisinaan kunkin rikoksen vaikutus yhteisen rangaistuksen mit-

44. Ville A. Saarinen, Rikosten keskinäisen yhteyden vaikutus yhteisen vankeusrangaistuksen mittaamiseen. *Edilex* 2021/26.

45. Jukka Ketola, Rikosten keskinäinen yhteys ja muut yhteisen rangaistuksen mittaamisperusteet, s. 41–68 teoksessa Tapio Lappi-Seppälä – Veera Kankaanrinta (toim.), *Rangaistuksen määrääminen*. Helsingin hovioikeuden julkaisuja 2013, s. 63–65. Lievenevää lisäämisperiaatetta kannatti runsaslukuisten rikossarjojen tapauksessa jo Tapio Nousiainen, *Rangaistuksen tuomitsemisesta. Käytännöllisiä ohjeita tuomareille virkavirheiden välttämiseksi*. Suomen Lakimiesliiton Kustannus 1963, s. 31.

46. KKO 2020:95, kohta 26.

taamiseen on osapuilleen pääteltävissä siksi, että jokaisen rikoksen oikeudenmukainen rangaistus on määritelty perusteluissa.⁴⁷

Tärkeä osa tätä yhteisen rangaistuksen mittaamisen ja sen perustelemisen vaihetta ovat rikosten keskinäistä yhteyttä koskevat tuomioistuimen kannanotot, koska kustakin vakavimman rikoksen lisäksi syyksi luetusta rikoksesta koitua rangaistuslisä riippuu paitsi kyseisen rikoksen vakavuudesta ja lukumäärästä myös juuri rikosten keskinäisestä yhteydestä. Rikosten keskinäinen yhteys vaikuttaa yhteistä rangaistusta lieventävästi, jos kysymys on rikossarjasta tai yksin teoin tehdyistä rikoksista.⁴⁸ Esimerkiksi edellisessä alaluvussa käsitellyssä asiassa KKO 2022:13 vastaajan samassa yhteydessä tekemät törkeä vapaudenriisto, törkeä ryöstö ja murha olivat siis yhteistä rangaistusta alentavalla tavalla keskinäisessä yhteydessä. Tällä tavoin niin sanottu konkurrenssimuoto tosiasiallisesti vaikuttaa nykyäänkin yhteiseen rangaistukseen, joskin harkinnanvaraisesti ja liukuvasti eikä kaavamaisesti ja diskreettejä hyppäyksiä aiheuttavasti kuten vuoteen 1992 käytössä olleessa rangaistusjärjestelmässä.⁴⁹ Rikosten keskinäinen yhteys voi kuitenkin vaikuttaa myös yhteistä rangaistusta koventavasti, ainakin jos se ilmentää poikkeuksellista suunnitelmallisuutta rikoskokonaisuuden toteuttamisessa tai rikokset ovat vakavia henkilöön kohdistuvia rikoksia, joiden haitallisuus kasvaa erityisen jyrkässä suhteessa niiden lukumäärään.⁵⁰ Korkeimman oikeuden mittaamisprejudikaatit ovat tältä osin – niin kuin muiltakin osin – oikeuskirjallisuudessa tehtyjen suositusten mukaisia.⁵¹

Rangaistuskäytännön yhtenäisyyden ja lainkäytön ennakoitavuuden kannalta juuri yhteisen rangaistuksen mittaaminen on mutkikas kokonaisuus, koska yhteisen rangaistuksen huomioon ottamiseksi ennalta olisi kyettävä ennakoimaan tuomioistuimen suhtautumista sekä rikosyhdistelmään kuuluviin yksittäisiin rikoksiin että rikosten keskinäiseen yhteyteen siinä asiassa. Ennakoitavimpia ovat rangaistusseuraamukset useasti toistuvista yksin teoin tehdyistä rikoskokonaisuuksista, joista on kertynyt rangaistuskäytäntöä. Tällaiset kokonaisuudet voivat koostua esimerkiksi törkeästä rattijuopumuksesta ja törkeästä liikenneturvallisuuden vaarantamisesta tai pahoinpitelystä ja törkeästä kuolemantuot- tamuksesta.⁵²

47. Ks. esim. KKO 2017:41, jonka perustelujen kohdista 21–24 voi laskea, että yhteisen rangaistuksen mittaaminen on tehty kolmasosääntöä noudattaen, vaikka sitä ei suoraan sanota: 1 vuosi 8 kuukautta + (1 vuosi 7 kuukautta / 3) + (10 kuukautta / 3) ≈ 2 vuotta 6 kuukautta.

48. Lappi-Seppälä 1992, s. 660–661. Näissä tapauksissa myöskään alaluvuissa 3.2. ja 3.3. kuvatus tapainen erillinen tarkastelu ei aina ole paikallaan, ks. myös mainitun teoksen s. 665.

49. Ks. myös Viljanen 1992, s. 12–13 ja Lappi-Seppälä 1992, s. 660.

50. Rikosten keskinäistä yhteyttä koskevien korkeimman oikeuden perusteluiden tarkempi analyysi on artikkelissa Saarinen 2021.

51. Näistä suosituksista ks. esim. Lappi-Seppälä 1992, s. 659–663, jossa myös vakavien henkilöön kohdistuvien rikosten ankarampaa kohtelua on perusteltu.

52. Uuteen käsikirjaan Heikki Kempainen – Johannes Koskeniemi – Maija Mononen – Heidi Mylly – Elisa Savolainen (toim.), Rangaistuskäytännön käsikirja. Alma Talent 2023 ei kui-

Edellä on todettu, että yhtenäisrangaistusjärjestelmän säätämisen taustalla olivat keskeisesti rikosoikeudellisen suhteellisuusperiaatteen mukaisiin lopputuloksiin pääseminen yhteisen rangaistuksen määräämisessä ja rangaistuksen määräämisen yksinkertaistaminen.⁵³ Kun yhteisiä rangaistuksia koskeva korkeimman oikeuden linja on ollut sellainen, että yhteinen rangaistus perustuu pääsääntöisesti rikosyhdistelmään kuuluvien rikosten moitittavuuden arviointiin, kolmasosasaäntöön ja rikosten keskinäiseen yhteyteen, voidaan tehdä johdopäätös, että rikosyhdistelmän vakavuus ja vahingollisuus sekä tekijän syyllisyys tulevat suhteellisuusperiaatteen mukaisesti huomioon otetuiksi. Tarkastelu on holistisempaa rikosyhdistelmän kokonaisuuden moitittavuusarviointia silloin, kun se on rikosten tiiviin keskinäisen yhteyden tai (verraten vähäisten rikosten) suuren lukumäärän johdosta perusteltua. Näin ollen on huomioitava, että yhtenäisrangaistusjärjestelmä on joustava myös niin päin, että samaankin rikoskokonaisuuteen kuuluvia rikoksia voidaan tarkastella yksittäin, kuten korkein oikeus perusteluissaan usein myös tekee. Yhteisen rangaistuksen määräämisen yksinkertaistamista koskeva tavoite ei ole toteutunut niin hyvin, mikä ei johdu kylläkään korkeimmasta oikeudesta vaan paremminkin joko asian monimutkaisuudesta tai lainsäätäjän tekemistä ratkaisuista.⁵⁴

4. Ennakkoratkaisuista ilmenevien yhteisen rangaistuksen mittaamisen periaatteiden soveltaminen hovioikeuksissa

Tässä luvussa selvitän sitä, millainen vaikutus yhteisen rangaistuksen mittaamista koskevilla ennakkoratkaisuilla on ollut hovioikeuskäytäntöön. Analysoitaviksi olen ottanut vain sellaiset hovioikeuden tuomiot, joissa hovioikeudessa on ollut kysymys rangaistuksen määräämisestä. Olen ottanut tarkoin huomioon myös sen, että toisinaan hovioikeus voi hyväksyä käräjäoikeuden perustelut kokonaan tai osittain; käräjäoikeuden perustelut on otettu tarkasteltavaksi hovioikeuden

tenkaan törkeän liikenneturvallisuuden vaarantamisen ja törkeän rattijuopumuksen muodostamaa kokonaisuutta koskevaa oikeuskäytäntöä ole löytynyt kuin yksi Kouvolan hovioikeuden ratkaisu, ks. kirjan s. 183–186. Harvinaisemmasta mutta niin ikään jotenkin tyypillisestä kuolemantuottamusrikoksen ja pahoinpitelyrikoksen muodostamasta kokonaisuudesta sen sijaan on muutamiaakin korkeimman oikeuden tuomioita, jotka on koottu myös mainittuun kirjaan, ks. s. 162–169. Tietystikään tällaisessa oppaassa ei ole voitu tarkastella edes tyypillisiä rikosyhdistelmiä kovin systemaattisesti vaan pääpainon on täytynyt olla siinä, että tärkeimmät rikostyytit saataisiin yksittäin käytyä läpi. Toki yhteisenkin rangaistuksen määräämisessä on hyödyllistä, jos edes syyksi luettuun rikosyhdistelmään kuuluvia yksittäisiä rikoksia koskevaa rangaistuskäytäntöä on kätevästi saatavilla.

53. HE 40/1990 vp, s. 15.

54. Viljanen 1992, s. 233.

hyväksymiltä osin. Tekemiäni johtopäätöksiä tulee arvioida siitä näkökulmasta, että ne perustuvat vain kahdesta hovioikeudesta hankittuun pienehköön aineistoon. Näistä hovioikeuksista mukana ovat uusimmat yhteisen rangaistuksen mittaamista koskevat tuomiot siihen katsomatta, onko niitä päätetty julkaista Finlexissä.

Hovioikeuksien perusteluilta ei tule vaatia sellaista tarkkuusastetta, johon korkeimman oikeuden ennakkoratkaisuissa on päästy.⁵⁵ Korkein oikeus on perusteluissaan pyrkinyt paitsi näyttämään mallia myös viestimään yhteisen rangaistuksen mittaamisessa huomioitavista asioista alemmille oikeuksille. Vaikka niukatkin perustelut joskus riittävät, kaikissa oikeusasteissa jokainen rangaistuksen määräämisen osaratkaisu on perusteltava jossakin laajuudessa.⁵⁶

Helsingin hovioikeuden ratkaisuista käy selville, että rikoslain 7 luvun 5 §:n 2 momentin mukaisesti lähtökohdaksi otettava rangaistus määritellään säännönmukaisesti seuraamusperusteluissa. Sitä saatetaan pitää laista johtuvana velvollisuutena mainitun säännöksen sanamuodon vuoksi.⁵⁷ Vakavimman rikoksen osalta hovioikeus yleensä myös perustelee ratkaisuaan konkreettisesti ja silloin tällöin viittaa kyseisestä rikostyyppistä annettuihin mittaamisprejudikaatteihin. Muutoin yhteisen rangaistuksen mittaamista perustellaan niukasti ja usein vain toteamalla muista rikoksista tuleva rangaistuslisä. Varsinaista yhteisen rangaistuksen mittaamista koskeviin mittaamisprejudikaatteihin Helsingin hovioikeus viittaa ani harvoin. Eräät nähdäkseni tyypilliset perustelut voidaan tiivistää näin:

Hovioikeus on hyväksynyt rangaistuksen mittaamista koskevat käräjäoikeuden perustelut ja täydentänyt niitä sen sijaan rikoslain 7 luvun 6 §:n soveltamista sekä rangaistuslajin valintaa koskevilta osin. Käräjäoikeus on seuraamusperusteluissaan tunnistanut ankarimmin rangaistavaksi rikokseksi törkeän liikenneturvallisuuden vaarantamisen ja arvioinut oikeudenmukaiseksi rangaistukseksi yksistään siitä 5–6 kuukautta vankeutta. Käräjäoikeus on todennut, että vastaaja on syyllistynyt lukuiisiin muihin tekoihin. Yhteisen rangaistuksen mittaamista se on perustellut tällä tavoin: ”Käräjäoikeus katsoo, että oikeudenmukainen rangaistus [vastaajan] syyksi luetuista teoista on ottaen huomioon rikoslain 6 luvun mittaamisperusteet, yleinen rangaistustaso ja erityisesti [vastaajan] syyllisyys on syyttäjän vaatimat 8 kuukautta vankeutta.” Hovioikeuden hyväksymät seuraamusperustelut eivät siis ole olleet varsinaisesti seikkaperäiset, vaan niissä on lähinnä viitattu rikoslain 6 luvun säännöksiin ja tekijän syyllisyyteen.⁵⁸

55. Kemppinen 2018, s. 888.

56. Heikki Kemppinen, Rangaistuksen määräämisen perustelevinen. Suomalainen Lakimiesyhdistys 2021, s. 288–289.

57. Tällaista velvollisuutta ei kuitenkaan yhtenäisrangaistusjärjestelmässä ole vaan vakavimman rikoksen oikeudenmukaisen rangaistuksen mainitseminen on ainoastaan suositeltavaa, ks. HE 40/1990 vp, s. 32 ja Tapani – Tolvanen – Kemppinen 2022, s. 149.

58. Helsingin hovioikeus 5.1.2023, t. 23/100291.

Vaasan hovioikeuden hyväksymissä Pohjanmaan kärjäoikeuden perusteluissa taas rangaistuksen määrääminen on eräässä tapauksessa perusteltu näin:

”[Vastaaja 1] ja [vastaaja 2] on aikasemmin tuomittu lukuisista ja samankaltaisista rikoksista, [vastaaja 1] 99 rikoksesta ja [vastaaja 2] 162 rikoksesta. Näin ollen on selvää, että aikaisemman rikollisuuden ja nyt syyksi luettujen rikosten suhde niiden samankaltaisuuden ja lukuisuuden perusteella osoittaa heissä ilmeistä piittaamattomuutta lain kielloista ja käskyistä. Aikaisemmat ehdottomat vankeusrangaistukset ovat myös esteenä yhdyskuntapalveluille ja valvontarangaistuksille.”⁵⁹

Edellä kokonaisuudessaan lainattuja kärjäoikeuden seuraamusperusteluita Vaasan hovioikeus on täydentänyt ainoastaan sanomalla, että tuomittu rangaistus on oikeuskäytännön mukainen. Vastaajan syyksi luettiin kaikkiaan kahdeksan rikosta, mutta niiden vakavuudesta, lukumäärästä tai keskinäisestä yhteydestä kummankaan oikeusasteen perusteluissa ei ole sanottu mitään vaan viitattu ainoastaan vastaajien aiempaan rikollisuuteen. Hovioikeudessa oli tässä asiassa kysymys yksistään rangaistuksen määräämisestä toisen vastaajan osalta. Rangaistukseksi tuomittiin molemmissa oikeusasteissa 3 kuukautta vankeutta.

Vaasan hovioikeudessa ei siis aina ole eritelty ankarimmin rangaistavan rikoksen oikeudenmukaista rangaistusta. Monet Vaasan hovioikeudesta toimitetuista tuomioista kylläkin koskevat lievähköjä liikenne rikoskokonaisuuksia, joissa oli luettu syyksi rattijuopumus ja kulkuneuvon kuljettaminen oikeudetta. Tällaisissa lievien, usein toistuvien massarikosten tapauksissa ei nähdäkseen tule yhteisen rangaistuksen perusteluilta vaatia suurta seikkaperäisyyttä, mutta esimerkiksi edellä mainitussa tuomiossa oli kysymys muutamista eri rikoskokonaisuuksista ja vankeusrangaistuksesta. Toinen hyvä esimerkki Vaasan hovioikeuden ratkaisusta on se, jossa hovioikeus on kerrottuaan syyksi luettujen rikosten rangaistusasteikoista perustellut rangaistuksen määräämistä seuraavasti:

”[Vastaajan] syyksi luetuista rikoksista on kulunut verrattain pitkä aika, ja uskottavaa on, että kohdassa 5 tarkoitetut dopingaineet ovat tulleet myös osittain hänen omaan käyttöönsä. [Vastaajalle] tuomittavan yhteisen rangaistuksen oikeudenmukaisena pituutena on näistä seikoista huolimatta pidettävä kuuden kuukauden ehdollista vankeusrangaistusta, kun huomioon otetaan rikosten rangaistusasteikot ja se, että hänen syykseen on kärjäoikeuden tältä osin lainvoimaiseksi jääneellä tuomiolla luettu huumausainerikos kohdassa 12.”⁶⁰

Tekijälle tuomittiin rangaistukseksi 6 kuukautta ehdollista vankeutta hänen syykseen luetuista törkeästä dopingrikoksesta, rahanväärennyksen yrityksestä ja huumausainerikoksesta. Törkeä dopingrikos on ollut vastaajan rikoksista vakavin, mutta

59. Vaasan hovioikeus 1.7.2022, t. 22/127552.

60. Vaasan hovioikeus 30.6.2022, t. 22/127523.

perusteluissa ei ole otettu kantaa siihen, mikä sen tai muiden rikosten rangaistusvaikutus on ollut.

On muutamia ymmärrettäviä selityksiä sille, miksi yhteisen rangaistuksen perustelut ovat usein niukakkoja. Ensiksikin muista rikoksista koituvan rangaistuslisän perustelemista ei välttämättä pidetä tarpeellisena niissä tapauksissa, joissa nuo rikokset ovat paljon vähäisempiä kuin vakavin syyksi luettu rikos. Tällöin ”päärikoksen” vakavuudella on määräävä vaikutus yhteiseen rangaistukseen, ja tärkeimpiin asioihin keskittymisen kannalta on luonnollista, että muut rikokset käsitellään siinä tapauksessa vähäsanaisesti. Hovioikeuksien ratkaisuihin myös havaitaan, että valituksessa on harvoin kritisoitu käräjäoikeuden yhteisen rangaistuksen mittaamisen perusteluita vaan valituksissa on tavallisemmin kiinnitetty huomioita koventamisperusteen tai lieventämisperusteen soveltamisratkaisuun taikka rangaistuslajin valintaan. Valituksissa on hovioikeuden tuomioiden selosteosien mukaan vaadittu esimerkiksi rangaistusasteikon lieventämistä tunnustuksen perusteella ja ehdottoman vankeusrangaistuksen lieventämistä yhdyskuntapalveluksi. Hovioikeuden on silloin perusteltava ratkaisuaan erityisesti niiltä osin. Toki myös ”rangaistusta on joka tapauksessa alennettava” -tyyppiseen vaatimukseen on vastattava perusteluissa jossakin määrin seikkaperäisesti. Jos tällainen vaatimus on tehty, rangaistusta voidaan alentaa muistakin syistä kuin niistä, joihin valittaja on hovioikeudessa vedonnut valituksessaan tai seuraamuskeskustelussa.

Yhteisen rangaistuksen mittaamisen perusteluiden niukkuudelle on myös selityksiä, jotka ovat pulmallisempia rangaistuskäytännön yhtenäisyyden ja ennakoitavuuden näkökulmasta. On mahdollista, että lievenmistä rikoksista koitua rangaistuslisä määräytyy joskus liian kaavamaisella tavalla esimerkiksi kolmasosäsääntöä soveltamalla, vaikka korkein oikeus on useissa ratkaisuisaan näyttänyt rikosten keskinäisen yhteyden arvioimisen mallia. Kolmasosäsääntöä soveltaminenkin olisi vähintään todettava, ellei jopa perusteltava. Jos rikokset eivät ole aivan selvästi erilliset, olisi myös harkittava, onko kolmasosäsääntöä aihetta poiketa suuntaan tai toiseen rikosten keskinäisen yhteyden johdosta. Nähdäkseni perustelujen läpinäkyvyyttä monessa tapauksessa parantaisi ilmaisu, jota yhden aineistoon kuuluvan hovioikeustuomion perusteluissa on käytetty: ”Hovioikeus katsoo, että pahoinpitelyllä ja näillä rikoksilla ei ole merkittävää keskinäistä yhteyttä. Näin ollen lähtökohtana voidaan pitää, että ankarimpaan rangaistukseen lisätään noin kolmasosa muista teoista määrättävistä rangaistuksista. Hovioikeus katsoo, että näistä rikoksista rangaistukseen on lisättävä yksi kuukausi.”⁶¹ Tuollaiset perustelut ovat harvinaisia aineistoon kuuluvissa hovioikeusratkaisuissa, vaikka noin voitaisiin yksinkertaisella perustelulla ilmaista hovioikeuden päättelyn sisältö selkeästi. Jos taas vastaajan syyksi luetuilla

61. Helsingin hovioikeus 17.1.2023, t. 23/101652.

rikoksilla on jotakin keskinäistä yhteyttä, sitäkin voitaisiin perusteluissa kuvata tiiviisti mutta informatiivisesti tapauksesta riippuen esimerkiksi toteamalla, että rikokset muodostavat yhtenäisen tekokokonaisuuden tai että niillä on yhteinen motivaatioperusta.

Joissakin seuraamusperusteluissa hovioikeus tai kärjäoikeus on kenties tarkoittanut viitata lisäksi joihinkin syyksilukemisen perusteluihin. Esimerkiksi eräässä ratkaisussa on todettu, että vastaajan syyksi törkeän pahoinpitelyn lisäksi luettu törkeän pahoinpitelyn yritys korottaa vankeusrangaistusta 3 kuukaudella, mitä ei ole kuitenkaan perusteltu.⁶² On mahdollista, että rangaistuslisän suuruus perustuu tuon rikoksen syyksilukemisen yhteydessä mainittuihin teonpiirteisiin. Seuraamusperusteluissa tehdyt viittaukset syyksilukemisen perusteluista ilmenevään teonkuvaukseen voivat sopia hyvään perustelemistapaan, mutta ongelma on siinä, että kun viittausta ei tehdä suorasanaisesti, ainakaan ulkopuolinen lukija tai ylempi tuomioistuin ei voi ymmärtää, miltä osin varsinaisten seuraamusperusteluiden on ajateltu täydentyvän tällä tavoin. Myös seuraamuskeskustelussa esiin nousseita seikkoja nähdäkseni tarvitsisi referoida perusteluissa olennaisilta osin, koska pitäisihän muidenkin kuin pääkäsitelyssä paikalla olleitten tahojen voida tuomion perusteluista jotenkuten ymmärtää, miten yhteinen rangaistus on mitattu.⁶³

Lisäksi perustelut useissa hovioikeuden tuomioissa viittaavat siihen, että rikoslain 7 luvun 6 §:n soveltamisratkaisun eli aikaisemmin tuomittujen vankeusrangaistusten huomioon ottamista koskevan osaratkaisun seikkaperäiseen perustelemiseen kiinnitetään enemmän huomiota kuin yhteisen rangaistuksen mittaamisen seikkaperäiseen perustelemiseen.⁶⁴ Rikoslain 7 luvun 6 §:n tarkoitus on estää sitä, että seuraamusten kokonaisuus muodostuisi liian ankaraksi tapauksissa, joissa samaan vastaajaan kohdistuvia rikossyytteitä käsitellään erillisissä prosesseissa. Ensiksikin kärjäoikeuden tuomion antamisen jälkeen on vastaajan rikosrekisteriin usein ilmaantunut uusia vankeustuomioita, jotka hovioikeus on velvollinen ottamaan rangaistuksen määräämisessä huomioon. Toisekseen vankeusrangaistusten huomioon ottamista koskevaa osaratkaisua on monesti arvosteltu valituksissa ja sängen usein kärjäoikeus on hovioikeuden mukaan myös tehnyt siinä virheitä. Vastaisuudessa olisi joka tapauksessa aihetta arvioida rikoslain 7 luvun 5 ja 6 §:n kokonaisuutta kriittisesti, sillä perustelujen selkeyden ja mahdollisesti oikeusvarmuudenkin kannalta on kyseenalaista, että seuraamusperusteluista niin suuri osa näyttää liittyvän vastaajan aikaisempien rikostuomioiden konkurrenssien setvimiseen.

62. Helsingin hovioikeus 2.2.2023, t. 23/104280.

63. Ks. myös Kempainen 2021, s. 148.

64. Ks. esim. Helsingin hovioikeus 5.1.2023, t. 23/100257 ja Helsingin hovioikeus 10.2.2023, t. 23/105465.

Rangaistuksen määrääminen muodostuu pääsääntöisesti useista osaratkaisuksista. Helsingin ja Vaasan hovioikeuksien perustelujen pohjalta näyttää siltä, että yhteisen rangaistuksen mittaaminen ei ole niistä se, johon paneudutaan tarkimmin. Korkeimman oikeuden mittaamisprejudikaateilla on aikaisemman tutkimuksen perusteella ollut vaikutusta alempien oikeusasteiden seuraamusperusteluihin.⁶⁵ Tämä ei kuitenkaan Helsingin ja Vaasan hovioikeuksista hankkimani aineiston perusteella vaikuta koskevan erityisesti yhteisen rangaistuksen mittaamista, mitä voidaan pitää ongelmallisena yhteisten rangaistusten ennakoitavuuden näkökulmasta. Ihmisoikeusloukkauksiin se ei kuitenkaan johda, koska yhteiset rangaistukset mitataan johdonmukaisesti yhteisen rangaistuksen asteikolta, jonka määräytymisessä tulkinnanvaraisin osuus on kotimaan oikeudessa varmastikin rikosten yksiköinti.⁶⁶

Myöskään korkeimman oikeuden linja yhteisen rangaistuksen mittaamisessa ei ehkä ole täysin selkeä, mutta korkeimman oikeuden ratkaisuista hahmottuu silti syitä, jotka antavat aiheutta poiketa kolmasosasäännön soveltamisesta suuntaan tai toiseen.⁶⁷ Näiden syiden tutkiminen myös alemmissa oikeusasteissa olisi tarpeellista, vaikka käräjä- ja hovioikeuksien perusteluilta ei tulekaan odottaa samanlaista seikkaperäisyyttä kuin korkeimman oikeuden perusteluilta. Oma kysymyksensä on, kuinka järjestelmällisesti hovioikeudet kenties noudattavat korkeimman oikeuden prejudikaatteja niissäkin tapauksissa, joissa perustelemisen noudattaa suppeaa kaavaa eikä prejudikaatteihin viitata. Saattaahan yhteisen rangaistuksen mittaamista koskeva päätöksenteko silloinkin edetä korkeimman oikeuden perusteluista ilmenevän kaavan mukaisesti, mikä ei kuitenkaan ole sen paremmin korkeimman oikeuden, asianosaisten kuin lainopin tutkijoidenkaan järkevästi kontrolloitavissa. Sen selvittämiseksi, missä määrin korkeimman oikeuden perusteluissa korostetut mittaamisperusteet tulevat ”hiljaisesti” huomioituiksi alemmissa oikeuksissa, tarvittaisiin ainakin toisenlaista metodologiaa kuin se, jota tässä tutkimuksessa on käytetty. Perustelemisen voisi joka tapauksessa parantaa päätöksenteon laatua.⁶⁸

65. Kempinen 2017, s. 862.

66. Siitäkään ei ole Suomessa toki aiheutunut ihmisoikeusloukkauksia, vrt. edellä käsitelty EIT Ali-muçaj v. Albania 2012. Korkeimman oikeuden tai hovioikeuksien tekemiä rikosten yksiköintiä koskevia osaratkaisuja ei ole tarkasteltu kriittisesti osana tätä tutkimusta. Rikosoikeudellisen laillisuusperiaatteen loukkaus sellaisessa tapauksessa, jossa rikosten yksiköinti on ollut ennakoi-matonta, näyttäisi yhtä kaikki vaativan sen, että rangaistus myös mitattaisiin yhteisen rangaistuksen asteikon yläosasta, joka ylittää rikosyhdistelmän ankarimmin rangaistavan yksittäisen rikoksen enimmäisrangaistuksen. Lisäksi rikosten lukumäärää koskeva tulkinnanvaraisuuskaan monesti ei edes vaikuta sovellettavaan rangaistusasteikkoon, jos rikoksia on kummassakin tulkintavaihtoehdossa enemmän kuin yksi.

67. Saarinen 2021, erit. s. 10.

68. Frank Zenker – Christian Dahlan – Rasmus Bääth – Farhan Sarwar, Reasons pro et contra as a debiasing technique in legal contexts. *Psychological Reports* 121(3) 2018, s. 511–526, 522.

5. Johtopäätökset

Rikosoikeudelliseen laillisuusperiaatteeseen kuuluu myös lainkäytön ennakoitavuutta koskeva vaatimus. Rikossäännöksen vakiintuneen tulkinnan äkillinen muuttuminen tuomioistuimissa voi olla ihmisoikeusloukkaus, jos tulkinnan muutos johtaa esimerkiksi rangaistussäännöksen alan tosiasialliseen laajenemiseen tai rangaistusasteikon ankaroitumiseen. EIT:n ratkaisukäytännöstäkään ei kuitenkaan voi johtaa sellaista normia, että rangaistuskäytännön muuttuminen ankarampaan suuntaan olisi ihmisoikeusloukkaus, paitsi jos kysymys on laissa säädetyn enimmäisrangaistuksen ylittämisestä tai enimmäisrangaistusta koskevan vakiintuneen tulkinnan ankaroitumisesta jossakin asiaryhmässä.

Yhteiset rangaistukset ovat Suomessa rikosoikeudellisen laillisuusperiaatteen ja EIS 7 artiklan mukaisen vähimmäisoikeuden näkökulmasta riittävän ennakoitavia, koska ne mitataan sääntillisesti sellaiselta rangaistusasteikolta, jonka vastajan lainoppinut oikeudenkäyntiavustaja osaa ennakoida jo haastehakemuksen perusteella. Yhteisen rangaistuksen mittaamisen lopputulokset tuon asteikon sisällä sen sijaan eivät hankkimani tutkimusaineiston perusteella vaikuta kovin ennakoitavilta etenkin siksi, että mittaamisperusteluissa hovioikeuksissa näyttää usein olevan musta laatikko -tyyppisiä läpinäkymättömiä välivaiheita. Voidaan tosin kysyä, kuinka paljon juuri rangaistuksen määräämisen ennakoitavuus kohenisi seikkaperäisemmillä perusteluilla. Jos nimittäin rikosten lukumäärä on suuri, liikkuvia osia päätöksenteossa on monta, koska kysymys on useiden rikosten oikeudenmukaisten rangaistusten harkinnanvaraisesta määrittämisestä ja vielä rikosten keskinäisen yhteyden vaikutuksesta päättämisestä. Rangaistus-seuraamusta koskeva ennuste monilukuisia rikoksia koskevassa asiassa ei oikein voi olla sekä luotettava että tarkka. Tuomioistuimien tulee yhtä kaikki yhteisen rangaistuksen mittaamisessa olla johdonmukaisia, kunnioittaa korkeimman oikeuden prejudikaatteja ja perustella yhteinen rangaistus niin, että päätöksenteon välivaiheet ovat näkyvissä. Nämä tavoitteet voidaan oikeuttaa paremminkin rikosoikeudellisesta suhteellisuusperiaatteesta ja yhdenvertaisuusperiaatteesta kuin rikosoikeudellisesta laillisuusperiaatteesta johtuvilla vaatimuksilla. Ennakoitavuuden käsitteellä ei yhtäältä olekaan juuri käytännön merkitystä seuraamusjärjestelmässä, jossa edellä mainitut periaatteet ja rangaistuskäytännön yhtenäisyys otetaan huomioon. Yhteisen rangaistuksen mittaamisen parempaan ennakoitavuuteen pyrkiminen voi toisaalta edistää noita päämääriä.

Periaatteesta korkeimman oikeuden prejudikaatit yhteisen rangaistuksen mittaamisesta parantavat sekä yhteisen rangaistuksen mittaamisen ennakoitavuutta että rangaistuskäytännön yhtenäisyyttä sillä edellytyksellä, että noita prejudikaatteja seurataan alemmissa oikeuksissa. Tässä käytetyn suppeahkon aineiston analyysi viittaa siihen, että ainakaan yhteisen rangaistuksen mittaamisen perustelemiseen ei kaikilta osin oteta mallia korkeimman oikeuden preji-

kaateista. Ei ole selvää, noudattaako yhteisen rangaistuksen mittaamista koskeva päätöksenteko alemmissa oikeuksissa silti korkeimman oikeuden ennakkoratkaisuista ilmenevää kaavaa. Yhteisen rangaistuksen mittaamisen yksityiskohdaisemmat perustelut hovioikeuksissa poistaisivat asiaa koskevan epäselvyyden. Korkeimman oikeuden prejudikaatteja ei tarvitsisi jäljitellä orjallisesti, vaan olisi riittävää, että ankarimmin rangaistavan rikoksen lisäksi muidenkin rikosten rangaistusvaikutukseen ja rikosten keskinäiseen yhteyteen otettaisiin kantaa perustelujen tasolla silloin, kun ne vaikuttavat yhteiseen rangaistukseen.

Yhteisen rangaistuksen perustelut ovat usein korkeimmassa oikeudessaakin melko tiiviit. Jos lähtökohdaksi otettava vakavimman rikoksen oikeudenmukainen rangaistus on hyvin perusteltu, muiden rikosten moitittavuutta ei tarvitsekaan perustella yksityiskohtaisesti sellaisissa tapauksissa, joissa muut rikokset ovat paljon lievempiä kuin vakavin rikos. Tällöin yhteinen rangaistus nimittäin määräytyy olennaisesti vakavimman rikoksen moitearvostelun perusteella. Perustelujen selkeyden näkökulmasta olisi jopa vahingollista perustella lopputuloksen kannalta epäolennaista asiaa liian tarkasti. Jos rikosyhdistelmään sitä vastoin kuuluu rikoksia, jotka eivät ole moitittavuudeltaan vähäisiä suhteessa vakavimpaan rikokseen, myös niitä korkein oikeus tyyppillisesti tarkastelee yksittäin ennen varsinaista yhteisen rangaistuksen mittaamista. Tällaiset rikokset vaikuttavat rangaistusseuraamukseen suhteellisen paljon, ja siksi kyseinen perustelemistapa sopisi myös alempiin oikeusasteisiin silloin, kun syyksi luettujen rikosten keskinäinen yhteys ylipäänsä mahdollistaa niiden tarkastelemisen erikseen.

Hovioikeuksissakin otetaan rikoslain 7 luvun 5 §:n mukaisesti lähtökohdaksi rangaistus, joka vakavimmasta rikoksesta ainoana rikoksena seuraisi. Se näkyy etenkin Helsingin hovioikeuden tuomioiden perusteluista. Tällainen perustelemistapa, joka on hyvinkin voinut olla siellä tauottomasti käytössä yhtenäisrangaistusjärjestelmää edeltävältä ajalta asti, parantaa yhteisen rangaistuksen mittaamisen ennakoitavuutta ja yhtenäisyyttä myös nykyään. Hovioikeusaineistosta tekemiäni havaintojen mukaan yhteisen rangaistuksen mittaamisen seuraavia vaiheita taas ei yleensä perustella niin tarkasti eikä varsinkaan prejudikaatteihin viitaten. Vaikka yhteisen rangaistuksen mittaaminen tulee aina perustella, käytännölliseksi lähtökohdaksi sopisi korkeimman oikeuden ennakkoratkaisujen ja oikeuskirjallisuudessa tehtyjen kannanottojen mukaisesti se, että perustelemiseen on kiinnitettävä erityistä huomiota silloin, kun jokin toinen syyksi luettu rikos on moitittavuudeltaan lähellä vakavinta rikosta. Joskus rikokset toki ovat niin tiiviissä keskinäisessä yhteydessä, että tekokokonaisuuden moitittavuutta on vain arvioitava sellaisenaan kyseistä rikosyhdistelmää koskevaa rangaistus-käytäntöä vasten.

Myöskään rikosten keskinäiseen yhteyteen liittyviä päätelmiä ei tarvitse perustella tarkoin silloin, kun rikoksilla ei ole juuri muuta yhteistä kuin tekijän henkilöllisyys. Pitäisin kuitenkin hyödyllisenä niissäkin tapauksissa korkeimman oikeuden perustelumallin mukaan mainita, että rikoksilla ei ole keskinäistä yh-

teyttä. Hovioikeuden perusteluissa ei monesti ollenkaan viitata rikosten keskinäiseen yhteyteen, mikä jättää epäselväksi, onko asiaa edes tutkittu sen kannalta. Muista kuin vakavimmasta rikoksesta aiheutuvan rangaistuslisän ennakoiminen on jossakin määrin haastavaa, koska siihen vaikuttavat sekä tuomioistuimen käsitys näiden rikosten oikeudenmukaisista rangaistuksista että tuomioistuimen näkemys rikosten keskinäisen yhteyden vaikutuksesta yhteisen rangaistuksen mittaamiseen juuri siinä asiassa. Näitä välivaiheita – jos ne ovat lopputulokseen vaikuttavia – olisi vähintäänkin perustelujen avoimuuden ja lopputuloksen kontrolloitavuuden vuoksi syytä avata jo käräjäoikeudessa. Yhteisen rangaistuksen mittaamisesta voisi sillä keinoin tulla myös ennakoitavampaa.

Koska ihmis- ja perusoikeuksista ei johdu tiukkoja rangaistuksen määräämisen ennakoitavuutta koskevia vaatimuksia, voidaan jonkinlaista ennakoimattomuutta siinä sietää, jos se tarkoittaa samalla tuomioistuimille mahdollisuuksia ottaa kunkin tapauksen yksilölliset piirteet riittävästi huomioon. Myöskään rangaistuskäytännön yhtenäisyyteen ei tietenkään tule pyrkiä niin, että erilaisia tapauksia sovitettaisiin samaan muottiin. Näin ollen paluuta yhtenäisrangaistusjärjestelmää edeltäneisiin tiukkoihin konkurrenssisääntöihin ei voida suositella, vaikka kannatettavia ovatkin eräät vanhasta järjestelmästä oikeuskäytännössä säilyneet piirteet. Rangaistuksen määräämistä koskevia säännöksiä uudistettaessa olisi kuitenkin tärkeää huolehtia siitä, että aiemmin tuomittujen rangaistusten huomioon ottamista koskevien sääntöjen soveltaminen ei kuormittaisi tuomioistuimia nykyiseen tapaan. Tuomioistuinten resursseja voisi silloin vapautua muun muassa siihen, että yhteisen rangaistuksen mittaamista kyettäisiin vähintäänkin perustelemaan entistä tarkemmin.

Foreseeability of joint sentences

VILLE A. SAARINEN, LL.M., M.A., Doctoral Researcher, University of Helsinki

Courts are to apply criminal law in a foreseeable manner. According to the European Court of Human Rights, unforeseeability in either convictions or sentencing violates the principle of legality in criminal law. In this article, the scope of the foreseeability requirement in sentencing is analysed with particular focus on joint sentences, i.e. the sentencing for multiple offences under Finnish law. The analysis shows that the concept of foreseeability has next to no doctrinal significance in sentencing because truly unforeseeable sentences would also fly in the face of the wording of the law. In addition, the proportionality principle and the uniformity goal of the sentencing practice set more stringent limits for sentencing than does the foreseeability requirement associated with the principle of legality.

The Supreme Court regularly hands out precedents with the aim of improving the uniformity of the sentencing practice. In joint sentence precedents, the court of last resort typically considers the seriousness of the gravest offence, the seriousness of the other offences, and the mutual connection of the offences. To study the effect of the precedents and to put the foreseeability of sentencing to a demanding test, a small set of recent appeals court judgments (N = 37) in joint sentence cases were analysed for the article. The result was that the appeals court practice seems beyond reproach from the point of view of the principle of legality although oftentimes lacking from the point of view of reasoning models promoted by the Supreme Court.

Lower courts could improve their reasoning and perhaps their decision-making in multiple offences cases by more regularly taking the systematic approach followed by the Supreme Court. Such a technique would elevate the clarity of court reasoning and most likely the uniformity of the sentencing practice. As a by-product, the foreseeability of joint sentences would be upgraded from its already adequate level.